

ЧЕЛЭЭШ

ТУРАСКААЛ ХАДЫН

Соңгу чүктө
Шоран хая икры черде
Нара чаңгыс
Халыңчыгыш көстүп турар.

Аңа баргаш,
Ооңум болгаш, топтап көргөп,
Оң дөгбөн
Анаа черин тылпас силер.

Снардатар
Сыгыгынып улуп көлгөш,
Ону силтип,
Огбандыр частып турган.

Халыңчыгыш баарында совет солдат

Фашист-биле
Маадырлык тулчуп үнгөн.
Дириг хевээр
Тууду аар дээр дайзын чадам.

Чоннуң олду
Совет солдат димди болган.
Аа-чурт дээр
Амы-тынын харамнаман...

Халыңчыгыш
Халыңдан харап турар.
Маадыр солдат
Баарында мөңгө чыдар.

Х. ОЯДАН-ООЛ.

Конкурска

НОРДУП

«Баллада»

Фронтта тулчуп турган, эрес-маадырлы-биле олген, эки турачы Хомушка Кудурук-Лавич Нордуптуң чырыктыгы тураскаалыга

1. Европаны
Эжелеп ап,
дуоктапкаш,
Хилитчек чок
Кижилерин
ханын соруп,
Фашист Гитлер
Баш удуу чепселгенеш,
ССРЗ-же
Чепселген дөбө,
орлоп халдаан.

ССРЗ-ге
Сеткил каткан
мөөц Тынам

Орлоп-эрес
Оглу,
кызын Саян ажыр
Дайзыннар
Дады дивей,
«Фронтуже,
Бурунгар!»—деп,
аткарышкан.

Чүргүй-оолдун
Шүүргедеткен
танкистери.

Кечил-оолдун
Эрес,
дидим, эскадрону
Фашисттери
Барыны чүкче
сыгыртатып,
Чонун өжөн,
Човулааны
негешкенер.

Эки турачы
Эрес,
дидим бистин Нордуп
Амы-тынын
Артынга каап,
өөрү-биле

Тулчушкунга
Дубно,
Ровно,
Сурмичини...

Хостаарыга
Бөрүш чокка киржиш турган...

2. Чаңгыс аалдын кожа тиккен еглер дег,
Чаңды чок, хунун бидчи, өргөзлөшкөн.
Соруу чаңгыс украин, тыва улустар
Чолун, чүрөң каттыштырып,
куспакташкан.

Идетелге, найыралга кавайлаткаш,
Ийистер дег, ханы төрөл болу берген,
Ленинни тургусканы улуг чүрттүн
Иңг ынак огу, кызы апарган бис.
Чайып турган селемезер шыгжатынган.
Час окуп сымазгы ыркын барган.
Димди диртеп эки тура шериглери
Тийделелги ырыг, хөглүг чанып келген.
Сагыш өөртүн манаттырган Нордуп Шуйга

Чанып көлбөн... Өлгөн чевең тывылды.
Назы-хары дөгү берген Кудуруклай
Наймысал Москва, Киев, Ровно, Дубно...
Оглун дилеп, айтырбап чери-даа чок,
От-ла хевээр ис чок чидип удаакыраан.

Бадь чоран Салчак Балчар, Серен-
Донду,
Бара-оол-даа, Адыгбай-даа мону сөгээр:
— Дубно чогуу Сурмич дээр суурну хостап,
Тулчушкунга эрес, дидим киришкен эр.
Бистин черге хайыралыг, эрчим Нордуп,
Шуау ногаан маш-биле бүргеттиңен
Шуйнук дегем, ары-сидик кулумчузу,
Пионерлер чогаар адың өйдөлчү чор.
Часыг кызың—Сосимааң ам Шуйда

башкы,
Уругларның хундуктелин чаалап алган.
Чаңгыс огуң—Кич-оол огуң, ажы-
төлдү,
Уагу-Хемде чолаачылап халдып тур.

3. Тийделелги
Дидим ыры
чаңгылтанган
Дөртөн беш чыл
Төгүтте
алдарлыг чыл.
Ичализа-даа,
Мы-сын-даа,
карак чагы көшпөн...

Чү-даа,
Кым-даа
Циректерде
уттундурбаан.

Аа-чурт дээр,
Аас-кежи,
келер өй дээр,
Амы-тынын
Харам чокка өртүп сунган,
Нордуп шышан,
Ногаан час дег,
чалым хевээр,

Бажанда-даа
Өзүм билбес
мадырларга
Өшпөс отту
кыпшып чоруу!
Мөңгө шагда
Мөгөөлү,
сактып чоруу!
Бамбурактин
Возүн чоңу,
бисти дыкна!
Дөртөн бир чыл—
Дөртөн беш чыл
дайыны дег,
Дайыны-ла
Чангыс демниг
дуглай турал!

Тайбыңы-ла
Чалданыш чок
камгадалы!

М. СААЯ.

Василий Владимирович Биковтун бижээн номерында да-
кын темазы чок чери эзээн. Иңдик болурунчу чыдаганар-
нары бар: бирезде, чогаалчы боду Ада-чурттуң Уагу дайзын-
чыг киржикчи, ийне, оң төрөң чери Белоруссия фаши-
стиг армияны түр эжелесинге таваржып, бугу бергесерия
көрүп эрлп, Совет чүрттү хостаар дээр каабарган маадыр-
лыг демисеге идеякыны-биле киришкен. ССРЗ-ниң Курган
шанналының лауреады В. В. Биковтун «Дурагалар алыгы»,
«Алпы балладалы», «Фронтучу ары», «Даң хаязынга чейер
чурттар», «Тураскаал» деп тоожулары номчуучуларынык
булаш критиктериниң чыгыс аай макталын алган.

Бөгүден эзелен тундучулар парал эзелеривис «Уш ду-
гаар ракет» деп тоожуда боуушкун дайзынның төңтүзүс
Румыниянык деважкөрүнчө бою турар. Оң маадырлары —
талкыга уаур пушканың дайыңчылары — фронтта кажараан
уаур сержант Желтых (расчеттук командири), кара көкү,

чүрээ дидим Якутиянык огу Попов, ымт-чугаа чок Лукья-
нов, коргунчуп балгылашыкыга таварышкып, азынның
төрү берген чараш хевирин шыкыган Кривонок, дагындик
көргө азынык кончу, ол хевиринде иштин «арк», уауруга
болаш турарык Леша Задорожный, эң анык солдат Ложи-
к. Дайыңчыларынк огузунга саниструктор ууру Луис бол-
гайчок бо чейил келген.

Хостаттыган Төрөң чурт соонда чымди калган. Мурун-
ла сорулга—фашисттер дарааладык алаанда чурттары хоста-
ры болаш Гитлерниң ижени Берлинниң кырынга кызыл ту-
ту кииксыла азара. Тийделелге чейер мыды ырак эвс деп чү-
ре бидитер. Ыччалаа-даа балгылаанга араан дүжүп бээрин
болайык сөөлүгү күжү чым, удуур шавар халдаашкычте ки-
рерин орадаажыр.

Чырың эзелеп келген, Ырак-
та хундук херлең дээрин кы-
ндын шыа ап кел чыткап, ың-
дында-ла хаа сымдатып дүр-
гөңи кончуг чидип эзелэн.
Дээрде ай шуут икестелин
калгаш, чырып кел чыткап
дээрин дегеминде хара чаас-
кан артып калган. Чер чы-
рымы далаш жок-даа болза,
долгандыр турар чүвөлөр —
дайзынның кара девис кылдыр
касканан каапканы сгенитип
хоуу, орукта чагылар, тары-
мал тооруктун чидге дилчээ
тода көстүп келген.

Ынт-чугаа чокка далашык аар-
как эртеңи ченин чип алды-
вис.

Бо дээрге сөөлүгү шалзын ил-
путалар бо деп чүвөн бил-
ген бис, ыңчанган оларны
уадырны орадаажып турган
бис: пантарывис аштап, шо-
пулактарывис кызыл-кызыл
кылдырт чылап каапканы
бис. Ол хевиринде-ле бистерниң
кижи бургузунуң иптинеде
бүдүү дүрүзүнн чайлаар ар-
гажык хайып, шырыкылаа
кандыг ийик, ыңчаар сирле-
дик келген.

Желтых чаасканы шалыпты
кончуг ченине каалкан. Эт
холаан кадын ол бир дуга-
рында чий каапкаш, хеленин
артыны кармааныче суга соп
алаш, беин таакылавайы-даа
батальон командиринеде да-
жык берген.

— Кривонок, Поповту барып
оттуруу — деп, уаур сержант
дураалаган. Мен батальон ко-
мандирине барайм.

Бисте малал турар бугу чү-
вөн хевиринде аныгы Криво-
нок шагжок туруп келген.
Желтыхтың даң алаар муруну
чарында удууду кааны шы-
гааканы оттурар дээр чаан-
надыр кылашкан каан. Попов
чаңгыс шак иштине уйгузун
хандыр удуу шылааан. Оттун
келгеш, ол минута хире олуруп
алган эвс, уйгулук карактары-
биле мурунунче кайтал алган
олтурган.

Дайзынның турары тейлер
артында танкыларынык сүртө-
ңик далакы база катап дым-
кып кээп турган. Бо уалада
мырчыңа чокта дагжар, сакы-
тырга танкылар мырчыңа бисче
дорт кел чыккан-даа шыкаш
сагылар. Бис дайзынның
талашыче дүрүзөкөн кайгал
көргүдээр бис, ыңды-даа болза
а азын чү-даа көзүбөс. Ол
деп Поповтуң уйгузуу серге-
дешен хире. Шыгаакы дис
башыга туруп келген, куржа-
нып алгаш, эртеңи ченин па-
жын туткаш, бүдүргө тейле-
же көрүп каан, пушкаже ба-
зышкан.

— Олар бөгүн бир-ле чүвөн

белеткен турар эвесле — деп,
Лукьянов чугаалаан, авто-
маты тулап алган.

Кривонок-биле бис база чеп-
сектеривис туткаш, дайыңгы
турарымыс эвсеп алдымыс.
Эртеңи ченин артым чымди
калгап чада салып каан тон
чанымы чангыс Задорожный
артып калган.

Шелде бистин командиривис
бо көстүп келген. Командирил
пунктузунаан ол дорттап-дорт-
тап маңап кел чыткап, оң
далаажып кел чыдары бисте
улам-на киңээдире берген.
Мен шиттиң артын орта дис
баштан олуруп алгаш, адыр
мурунда мээң кылдыр чүвөм

наптар болду, оон хамааржыр
деп чүвөн билеп турган бис.
Бир эвс бичин-ле саалай бөгү
болзувусса немептер бисте
ажык черге эскерин кааптар,
мычар берге болур.

— Попов, алаан кире шы-
гаа — деп, Желтых дурамын-
дан алдырылбай чыткап ду-
жааган.—Шак мычтар.— Окта-
кар!—деп, оожум, арай-ла ху-
лау эрттир шарын ол коман-
дылаан. Задорожный чаңык-
кан уу-биле сарматы октар
чериче кир не каапкан.
Чамык бичин кингирт дээр
хагына берген. Попов хара-
лыче ситтине-ле берген. Бис
тын тиймилай малал тур бис.

— Оожум, түр! Ады ду-
гаар хараал, бир снаряд, оги
Октар чага көз дегеш, до-
варагы ол-бо чүктерге тара-
дыр чашканал турган, мен ээ-
гип алган, деляр деляй ээ-
гыткыны таварыштыр салды
турган мен. Ажык шыге бо-
ларга маңа, казенник арты-
га му-не чүгөр. Бистин от
тожканы созувалым, куку-
рузаның сытары ол-боже
чашталдыр, октар штикче
зыңдайлар дээр турган. Чүү
дел чүү дээр бою — чедимче
чок чүе болган.

Хенертен «Дин!» дээр даш
кулакты уюктамдырылкан.
Пушка аткар чаштай берген,
казеник эзелен кырыче ил-
кың холаны үндүр октапкан.
Оң чидге мойнундан ыш дым-
дайыны үнүп чыккан.

Шет амылдар чаштымын
болганым мен көрбөн мен,
ыңды-лаа болза ыракта чы-
жырт дээр даашты дымнан
каан мен. Пушканың үнүнче
каа снарядты суга каапкан,
Попов маховикти шевирин.
Болгаш шөлзөн долган турган.
«Дыр-дыр!» Чык!— дээр
кавындай алган октар чаңы-
выстан эрлп турган.

— Чеди дугаар хараал —
деп, Желтых изилелги коман-
дылаан.

Ыңчаарга ара дүжүп турары
ол-дур, ам-лаа боолар
алаар. Пулетек улай-улай бо-
лол турган, оң чүгө баштай-
гы октары оң тожканың ча-
ныга дүшкүлдөр, эскерлери
долгандыр жарай бээр болган,
ыңчанган бис адыр артып
каал турган боор бис. Бис
шунтувус чедип чыпына бер-
ген чыдыр бис оң Лешка сна-
рядты көрүнө чыпыр куст-
пактапкан эзелен алган куст-
каш, бис удуур-дээр көржүп
келген оң карактарында
өжөжөн хевр чок болган.
Мээң база ам хордаар хар-
рым чок— Луис болгаш оой-
биле холбашкан бугу чүе
ынар-ла соонда чымди кал-
ган.

Попов алааныр, алдак чок
ажылдат турган. От тожканы
үш дугаар адымын сире-
ледишкен, ол-ла дораан арты-
нда турган Желтых алгарган:
— Чамыгыны көрүп дем-
чээр!

Бо дээрге бистин командири-
стиниң халыкшан аргам чү-
вө. Дорт шыган алгаш ала-
рымык тускай дүрүнери бар,
ыңды-лаа бол Желтых кол-
дуула-ла чангыс арга — ча-
зылганы-биле хевээр хараан,
бо арта бисте чангыс-даа ка-
тап бат чыгыта таварыш-
тыр көрбөн.

ТЕЛЕ-ВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 6-ДА
МОСКВАДАН
9.00—Дамчыдылгалар про-
граммасы. Оңуң.

9.05—«Богун—Геологтар ху-
ну». Оңуң.

9.35—Геологтар чагыларын
буугаар концерт.

10.05—«Хоккейге дегелей чөм-
пювдө». Швеция биле
ЧССР-ниң штилик
командаларының оюну,
2-ги, 3-кү кезектер,
Мюнхенден өңүт да-
чыдыла.

11.25—«Сиярчи байжынар-
ды». Музыккалар про-
граммасы. Оңуң.

11.50—«Мезэлэр».

12.00—«Совет Элевисинге ба-
ран бооп тур мен».

13.00—13.10—«Чансар».

13.10—С. Маршал —«Дже бэ-
жир». Москва олжык
этиң анык көрүктөр
театрының шийи. Оңуң.

14.10—Дегелей панорамасы.

14.40—«Пингвинер». Оңуң.
мультифильм.

15.00—«Кино аян-чоруктары-
ның калуу». Оңуң.

16.00—«Дайын чыдыртыга ту-
раскаал». «Ижорск
бальонун». Уран-чеген
фильм.

17.30—«Уе». Информастыг про-
граммасы.

18.00—«Хоккейге дегелей чөм-
пювдө». Финляндия биле
ССРЗ-ниң штилик
командаларының оюну,
оңуң. 2-ги, 3-кү кезекте-
ри. Мюнхенден өңүт да-
чыдыла.

19.10—«Кештер».

19.25—«Баштайгы чай». Уран-
чеген телефильмин ба-
тайгы көргүзүү. Оңуң.

20.35—20.45—«Чансар».

20.45—«Көздөңгө айма-ижы».

21.45—«Хоккейге дегелей чөм-
пювдө». ЧССР биле
АКШ-нын штилик ко-
мандаларының оюну.
2-ги, 3-кү кезектери.
Мюнхенден өңүт да-
чыдыла.

23.15—23.45—«Уе». Информа-
стыг программасы.
АПРЕЛЬ 7-ДЕ
МОСКВАДАН
9.00—Дамчыдылгалар про-
граммасы.

9.05—«Тайбың күзөр бол-
зуна». Документалдык
телефильмин баштайгы
көргүзүү.

9.55—«Поэзия». Михаил Лу-
кин.

10.35—Бал тандаларның
Фру-вильск конкурсу-
нун лауреаттарынык
концерти.

11.05—«Объектив». Оңуң.

11.35—«Чурук бургууде —
хун». Оңуң.

11.50—«Мезэлэр».

12.00—«Вегр национал филар-
мониянык оркестриниң
Я. Ференцтиң удуу-
тулагы-биле концерти».

12.30—«Оада».

КЫЗЫЛДАН
13.00—Киножурнал.
МОСКВАДАН
13.10—«Бистин садымсы». Оңуң.

13.40—«Собья Перовская».
Уран-чеген фильм.

15.30—«Кадмыкшалаң дегелей
хуну».

16.10—«Москво ынос» солу-
нун шацналы дээр
спорттук гимнастикага
дегелей маргылазым.
Оңуң.

КЫЗЫЛДАН
17.20—Мультифильм.
МОСКВАДАН
17.30—«Уе». Информастыг про-
граммасы.

18.00—«Хосталган Венгрия»
деп юбилей (1945—1975)
делгелгениң ажымшы-
кымы БУМД—деп дорт
дамчыдыла. Оңуң.

КЫЗЫЛДАН
18.40—Телемезэлэр.

19.00—«Аа-чурттуң шыкы
оолдары». Дамчыдыла.

19.20—Телемезэлэр.

19.45—«Техниктиң информация
нык медээзи». Дам-
чыдыла.

20.00—Киножурнал.

20.10—«Сиян диятн төүндө».
Дамчыдыла.

20.40—«Чарлалар, реклама».

20.45—«Кадмыкшалаң дегелей
хуну».

21.15—«Москво ынос» солу-
нун шацналы дээр
спорттук гимнастикага
дегелей маргылазым.
Оңуң.

22.30—«Бистин садимсы».
Оңуң.

23.00—23.30—«Уе». Информа-
стыг программасы.

чамикты бир дугаарында ажи-
да тыртып. Шала калыг туду-
ны долгай тыртыптарымга
шанчак куду балы берган.
(Октары ам-лаа элек турган,
ыңды-даа болза мен аныа ту-
руп шылаа мен).

Бистин ылым-чымдыл апар-
ган чүе мангылп турганын
арысты Желтых ыракта-на
эскерин кааны ол боор оң,
чаксар дээр алыгар-дыр оң.
— Че, эрес кайгалар! Ам
тутуу каапталдыр! Баштай-
гы снаряд-биле часпай ту-
супкан, кезбэже чейил удуу-
рал!

— Кончу талгы боол-тур!
— деп, Лешка чугаалаан, тура
халып келген.—Маңа талгы
уаур дел.—Хунг хурурти дала-
га берген уаур холдарын му-
рунда камыны кончу сунуп
алган, шөлө ол үнүп келген.
Желтых белик эвс чадан дү-
же халаан, пушканык соонда,
чепсектиң дегем огузууң
иштине бодунуң дайыңгы ту-
рун эвсеп алган.

— Ажирбас оң. Бир дуга-
ры эвс-тир! Ис-төрөн черде
туттунгап чымдылар, ол ду-
залантар — деп, ол оожум чу-
гаалаан, дурамын дүжөр
сөк алган.—Ынды-дыр! Чок,
ам-даа бичи манаар бис. Че-
ве, олургулаптыңар!

Желтых өй-биле дураман
көрүп каар, Попов бир кара-
ны шыгар черинде чыпына
берген.— Бис сегиржи
алымыкыче кирпн турар бис,
оң амыс түднели кым муру-

Хенертен немесетериниң та-
лазын ынар ырак черде дим-
наанымыс уузелетке «та-
та-та» дээр даш үнгөн. Ол-ла
душта бир-ле чүе штикче хың
кылдыр дегеш, баштар хың
кырыга сымалдыр ытай эрлп
чоруй барган. Чал чанында до-
варак бурданын берген. Мен
чайгаар-ла казенникке эвге
берген мен.—«Оладалар-дыр
бис!» Эрттиривис-дир бис—
дээр бодалар—башыга кире
дүшкөн. Хая көрүп кейлик:
артымда Лешка кавызылар
долгайыл алган тур, оң ың-
дында Лукьянов шыла ээги-
лелер, шекеттери чоруй че-
же олду берген. Оң пилотка
бургууң иштинеде каалай
шешиленик монодүрүчөк бо-
ган снарядтары мандалан
кылган харжаныче бир-ле чү-
ве улай-улай дамдалып тур-
ган. Лукьянов холу-биле барып
бажым сегирп алган,
алдымыче эзеленип кайтал
көргөн — мыда хан бар бол-
ган.

— Ыттар!—деп, Лешка кон-
чуттуган.

Лукьянов Кривонок халып
чед берген. Ол шөлзөн кон-
чуг айтырган.

— Кында балыг шарыыр чү-
ве бары?

Мээң кармамыга балыг шары-
ыр чүе чораш чүе, мен
ону Кривонокке октап берген
мен, бодум база манаар маң-
наптар боола мен, ыңчала-
даа Кривоноктун дужаалы мен
доктадылкан.

«СЫПРУС» — «НАЙЫРАЛ»

Кайгамчык солун түүлел

Хамык чүе Анаарск чурт-
туге, нарын механизация тер-
ги уран-шевери Павел Ва-
сильевич Курдюковтуң тоолу-
че зой чылдар мурунда кире-
ген бурун шааның үрелик
шактарында эзелэн. Оон
соңуаар оңу көртүрүмүчө
тоочун шааның база бир, ийи,
үш шактары кирген. Ынаныш
чок кылдыр үрелген ийи-
шак мезгилми буртуун жас-
тер ажалдадып кирип тур-
ган.

Анаарскин уран-шевер Па-
вел аны-буру чурттардан
келген аны-буру үе-шалары-
ның беш чүс ажы шактарын
сөгөп ажалдадып каан.
Оларнык пркында зовар
дөөл: ийи килограмм дээр
денчанык карман шактары,
өвк-шактар, билес-шактар,
коңшаларык анык отура-
шак, дика зой медагон-шак-
тар бар. Чаңгыс согуучула-
гы бурун шааның-даа, элек-
трончу-даа шактар бар.
Чымдагыч соола чак чуу-
лу — Курдюковтуң Уфадан

экселеген шагы. Кымыл тур-
гускан зоя билдинмес илчир-
белек чүкүтүгэ хана шагы
М. Ю. Лермонтовтуң ада-өс-
белериниң өз-бүлөсинге өдө-
леттирип чораш.

Эзээн каш шактарын түүл-
елки боду кымыл алган. Ана-
гарск зоорайнык дала орту-
дунда бажынарнык бир-
дунда ийи метр диаметриг
акагалык көсөр курантылы
шакты тургускан. Ону П. В.
Курдюковтуң төдөлөлөм бол-
гон идурулузын өзгөрүр ке-
лек сокуурга кижилер кы-
лан.

Бодунуң зовар дээр түүл-
елиң чамдызым Курдюков
Москвавык политехникагы му-
зейиче чорудар деп шыг-
жылар алган, оң артыны
зоорайнык шагы музейиниң
үдөсиги болган, ол боду ың-
оо шыгжыкы бооп ажалдан
турар.

Ю. БУРЫКИН, СЭТА-ның корр. Иркутск.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: **Адрес 667 000**

Кызыл. Шетякии-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОНАРЫ: Редакторунуң 24-63, редакторунуң оралакчыларынык 35-24, пропаганда кылдызынык 31-75, харысалгалык секретарынык 23-35, партижа амыдыраа еплдынык 37-13, культура еплдынык 23-54, кадээ ажыл-агый еплдынык 21-47, улеттүр еплдынык 23-54, чага еплдынык 41-27, информация база совет тургузат кылдызынык 20-60, корректорларынык 27-41. Солун келбей барганга 32-75 телефонго долгара.

Тиражы 16560 ЧАГЫҢ № 141. СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлар Чөвүдөленин Ном үндүрөр чер, полиграфия болгаш ном садмынын талазы-биле өргөлелдин типографиясы, (Кызыл, Шетякии-Кравченко кудумчузу бажың № 1).